

HUNLARIN BİRİNCİ BÖLÜNÜŞ DEVRESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

An Analysis on the First Split of Xiongnu

Анализ о первом этапе разделения Гуннов

Konuralp ERCİLASUN*

Gazi Türkiyat, Güz 2014/15: 13-32

Özet: Hunların M.Ö. 54'te gerçekleşen birinci bölünmesi gerek Türk ve Çin tarihleri gerekse dünya tarihi için önem arz eder. Türk tarihi açısından bir büyük hâkimiyetin mirasçuları bölünmüş ve güç kaybedilmiştir. Makalede öncelikle bölünmenin sebepleri üzerinde durulmuştur. Bölünmenin gerçekleşmesinden sonra Huhanye güneye gidip Çin'e bağlılık bildirmiştir. Makalede ikinci olarak Güney Hunları olarak adlandırılan bu grubun Çin ile olan bağlılık ilişkilerinin unsurları ele alınmıştır. Bu unsurların bir vassallık statüsünü gösterdiği makalede savunulmaktadır. Diğer yandan vassallıktan kurtuluşun ne zaman gerçekleştiği bugüne kadar net olarak ortaya konmamıştır. Makalede bu konu tartışılarak Hunların ikinci hükümlerlik döneminin başlangıcı tayin edilmiştir. Son olarak da Hunların ikinci hükümlerlik döneminin başlangıcı ile ilgili Çin kaynakları değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Hunlar, Çanyü, Huhanye, Cıci, Han

Abstract: The first split of Xiongnu in BC 54 is an important event not only in the Turkic and Chinese histories but also it is an important turning point for the global history. The late successors of Motun could not reach an understanding and their split resulted in a great catastrophe. The reasons of the split are discussed in the article. After the split, one portion of the Xiongnu migrated to the South and became dependent on the Han dynasty of China. In addition, the characteristic of this dependency is analysed in the article. Moreover, the disengagement and the beginning of the second period of the Xiongnu rule are studied. Finally, a discussion is made on the Chinese chronicles of the related period.

Key words: Xiongnu, Chanyu, Huhanye, Chihchih, Han dynasty, Wang Mang

Аннотация: Первый этап разделения Гуннов в 54-м году до н.э. имеет важное значение в истории Турции и Китая, а также во всей мировой истории. В истории Турков, этим происшествием наследники великого державия разделились и вместе с этим власть обессилилась. В статье особое внимание уделяется причинам раскола. После разделения, Хунну пошли на юг и объявили о приверженности Китаю. Исходя из этого будут рассмотрены элементы приверженности Южных Гуннов Китаю. В статье обосновывается мысль о том, что эти элементы показывают статус вассализма. Вместе с этим до сих пор точно не определено время освобождения от вассализма. В данной статье обсуждается этот вопрос и назначена начало второго периода господства гуннов. В конце статьи рассмотрены китайские источники связанные с началом второго этапа державы Гуннов.

Ключевые слова: Гунны, Цзюйдихоу, Хухансие, Лу Чунго,хан

Motun'la birlikte M.Ö. 209'dan itibaren Hunlar, güçlenmeye başlayarak dünya hâkimiyeti iddiasını ortaya koymuşlardı. Bozkırı hâkimiyet altına alan ve bozkırın güneyinde yerleşiklerin temsilcisi Çin'i vergiye bağlayan Motun, kendisinden sonraya önemli bir bozkır hâkimiyet mirası bıraktı. O dönemde Çin de tıpkı Hunlar gibi

---

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. kercilasun@gazi.edu.tr

dünya hâkimiyeti iddiasında bulunuyordu. Ancak Motun'un faaliyetleri, Çin'i bu iddiasından vaz geçmeye zorlamış ve bu durum bir antlaşma ile de teyit edilmiştir. Motun'un kurmuş olduğu Hun üstünlüğüne dayanan sistem yaklaşık 80 yıl devam etti. Bundan sonra Çin, yavaş yavaş güçler dengesindeki yerini yükseltmeye başladı ve bir müddet iki güç denk hâle geldi. Yaklaşık yarım yüzyıllık bu denklikten sonra iki taraf arasındaki ilişkilerde Çin daha güçlü tarafı oluşturmaya başladı. Bu durum da 10-20 yıl süre devam etmiş, bundan sonra ise Hunların bölünmesi ve vassallık devresi olarak adlandırabileceğimiz dönemi başlamıştır. Hunlarla ilgili araştırmalarda bu dönemin ne zaman başladığı net olarak görülebilmektedir. Ancak ne zaman bittiği ve Hunların ne zaman yeniden tam bağımsız kabul edilebileceği hakkındaki anlatımlar çok muğlaktır. Elbette ki bu durum kaynakların muğlaklığından ileri gelmektedir. Diğer yandan Hun araştırmalarında Hunların vassal hâle gelmesi çoğunlukla ikiye ayrılma sonucu olarak gösterilmektedir. Bu durum aslında Hun zayıflamasının son halkasını teşkil eder. Bu ikiye ayrılmadan daha önceki bazı gelişmelerin bu sonuca yol açtığı görülmektedir. Bu çalışmada, önce Hunların ikiye ayrılmasına giden yol üzerinde durulacaktır. Sonra, güney kısmının vassallığa geçmesi, vassallık devrindeki ilişkilerin niteliği ve nihayet vassallıktan kurtuluş hakkında kaynaklar üzerinde bir inceleme yapılacaktır. Bu şekilde bu dönemin derli toplu ortaya konması amaçlanmaktadır. Son olarak Çin kaynaklarındaki muğlaklıkların muhtemel sebepleri üzerinde de durulduktan sonra konu bağlanacaktır.

Bölünmeye Giden Yol (M.Ö. 60 – M.Ö. 54)

Hunların ikiye ayrılmasından önce sülalede hâkimiyetin uzak bir kola geçtiği görülmektedir. Bizce Hunların ikiye bölünmesiyle sonuçlanan süreci başlatan bu durumdur. Şimdi önce M.Ö. 60 yılında meydana gelen hâkimiyet değişikliği ile ilgili belgeyi görelim:

Şülüçüençü Çanyü 9 yıl başta kaldıktan sonra öldü. Başa geçer geçmez Cuançü Yenci'yi uzaklaştırmıştı. Bunun üzerine Cuançü Yenci, Sağ Bilge Beyi ile gizli bir ilişki kurdu. Sağ Bilge Beyi, Long-çing'da düzenlenmiş olan toplantıdan dönerken Cuançü Yenci, Çanyü'nün ağır hasta olduğunu fazla uzaklaşmamasını söyledi. Birkaç gün sonra Çanyü öldü. Hısı Beyi Şingweyyang, bir elçi yollayarak bütün beyleri çağırdı. Ancak onlar gelmeden önce Cuançü Yenci, Sol Büyük Cüçü Dulongçi ile gizli bir plan yaparak Sağ Bilge Beyi Tuçitang'ı, Woyençüdi Çanyü olarak başa geçirdi. Woyençüdi Çanyü, babasının yerine Sağ Bilge Beyi olmuştu, kendisi Wuwey Çanyü'nün neslinden gelmekteydi.

... Çanyü başa geçtiği ilk zamanlarda çok acımasızdı. Şülüçüençü zamanında nüfuzlu olan Şingweyyang gibi soyluların hepsini öldürdü. Ayrıca Cuançü Yenci'nin kardeşi Dulongçi'yi göreve getirdi. Aynı zamanda Şülüçüençü'nün oğul, kardeş ve yakın akrabalarının hepsini azlederek kendi oğul ve kardeşlerini onların yerine getirdi (Onat vd. 2004: 50-51).

M.Ö. 60 yılında gerçekleşen bu olayın içeriğine baktığımızda burada bir saray darbesi olduğunu görmekteyiz. Bu saray darbesinin gerçekleşmesi ve bunun sebepleri üzerinde diğer araştırmacılar da durmuştur (Ögel 1981: 136; Gumilyev 2002: 173-174; Yü 1990: 137-138; McGovern 1939: 169; Baykuzu 2012: 112).

Bizim konumuz açısından burada önemli bilgilerden biri darbenin gerçekleşmesi, yani olayın darbe olarak nitelendirilebilecek özelliği, diğeri de çok değerli bir bilgi olarak Woyençüdi'nin soyunun verilmiş olmasıdır. Önce olayın neden darbe olarak nitelendirildiği üzerinde duralım. Bilindiği gibi bozkır hayatında bugünkü dilde kurultay olarak ifade ettiğimiz bir meclis benzeri yapı önemli rol oynamaktadır. Önemli olaylar bu mecliste tartışılır ve buna göre karara bağlanır. Bu durum Hunlardan bin küsur yıl sonra Çingizoğullarında, 18-19. yüzyıllara kadar da Kazaklarda net olarak tespit edilebilmektedir. İşte bütün bu geleneğin erken tarihteki bir temsilcisi olarak Hunları gösterebiliriz. Diğer yandan Hun veraset sisteminde genellikle Çanyü'lerin sağlıklarında bir kişiyi veliaht tayin ettikleri ve bu kişiyi Sol Bilge Beyi makamına getirdikleri görülmektedir. Yani Sol Bilge Beyi makamı burada veliaht makamı olmaktadır. Çanyü'lerin saltanatları boyunca fikirleri değişebilir ve bir kişiyi o makamdan alıp başka bir kişiyi getirebilir. M.Ö. 60 yılında gerçekleşen buradaki olayın darbe olarak nitelenmesi, ulu hatunun kardeşi ile birlikte kurultayın toplanmasını beklemeden Sağ Bilge Beyi unvanlı kişiyi başa geçirmesidir. Hem kurultayın sözünü söylemesi beklenmemiş, hem de meşru veliaht olan kişinin dışında biri başa geçirilmiştir¹.

Bu olayda bizce darbe kadar önemli olan bir husus da başa geçirilen yeni Çanyü'nün soyu meselesidir. M.Ö. 60 yılında ölen Şülüçüençü Çanyü'den önce onun ağabeyi başta idi. Ondan önce de her ikisinin babaları olan Hulugu Çanyü M.Ö. 96 – M.Ö. 85 yılları arasında başta bulunmuştu. Hulugu'dan önce de babası Cüdihou Çanyü M.Ö. 101 – M.Ö. 96 arasında Hunları yönetmişti. Dolayısıyla M.Ö. 101'den M.Ö. 60'a kadar 41 yıl süreyle Çanyü'lük yapan bir soy bulunmaktadır. Bu süre, çoğu büyük makamın bu soyun elinde kemikleşmesi ve bu durumun bir gelenek hâline gelmesi için yeterli bir süre olarak kabul edilebilir.

Kaynak M.Ö. 60'ta henüz kurultay toplanmadan başa geçirilen Woyençüdi'nin, Wuwey Çanyü'nün soyundan olduğunu söylemektedir. Wuwey Çanyü (M.Ö. 114 – M.Ö. 105) ile Cüdihou Çanyü kardeş olup Yicişie Çanyü'nün oğulları idiler. Yicişie Çanyü, M.Ö. 60'ta ölen Şülüçüençü'nün dedesinin babasıdır. Yicişie ile Woyençüdi arasında kaç nesil olduğu net olarak bilinmemekle beraber Yicişie'nin Woyençüdi'nin dedesinin dedesi olduğunu düşünmek normaldir. Yani bir darbeye başa

¹ Bundan önce veraset sistemi ile ilgili tartışmalı bir olay M.Ö. 85 yılında gerçekleşmişti (Onat vd. 2004: 42). Ancak M.Ö. 85 yılındaki olayda önceki Çanyü'nün öldüğü gizlenmişti. Diğer yandan M.Ö. 85'teki olayda kaynak, ileri gelenlerle işbirliği yapıldığını söylemektedir. Yani M.Ö. 85'teki olayda kaynak, bir gizlilik ve bir darbe imasında bulunsa da yapılan işin büyük ölçüde ileri gelenlerce, belki de kurultayca kabul edildiği görülmektedir.

geçirilen yeni Çanyü'nün soyu, kendisinden önceki Çanyü ile en erken üçüncü veya dördüncü nesilde birleşmektedir. Diğer bir deyişle kırık yılda oluşan bir gelenek bozulmuştur.

Nitekim yukarıdaki belgenin ikinci paragrafında anlatılan olaylar, bir gelenek bozulması görüşünü doğrular niteliktedir. Kaynak çok net olarak ölen Şülüçüençü Çanyü soyunun devlet makamlarından uzaklaştırıldığını göstermektedir. Hatta uzaklaştırma onun soyu ile sınırlı değildir. Kardeş ve yakın akrabalarının da uzaklaştırıldığı göz önüne alırsa, bütün bir Cüdihou Çanyü soyunun hedef alındığı ve makamların boşaltıldığı düşünülebilir. Onların yerine ise kendi oğul ve kardeşlerini getirmiştir. Yani kadroları doldururken Cüdihou ile kardeş olan kendi atası Wuwey'in diğer evlatlarını da dikkate almamış, sadece kendi en yakın akrabalarına yönelik bir dar kadrolaşma yapmıştır.

Hem bir darbeyle başa gelmesi hem de dar kadrolaşma Hunlardaki yönetim insicamını bozmuş olmalıdır. Tabii ki bu durum bir takım kırgınlıklara ve karışıklığa yol açmıştır. Bu kırgınlık ve karışıklıkları kaynak, ayrıntısıyla anlatmaktadır. Buna göre yeni Çanyü'ye karşı ilk kırgınlık iki kişiden gelir. Bunlardan biri tahmin edilebileceği gibi ölen Şülüçüençü Çanyü'nün oğlu, diğeri ise Şülüçüençü Çanyü'nün amca oğludur. Normal şartlarda başa geçmeyi bekleyen Şülüçüençü'nün oğlu Cihouşan, yeni ortaya çıkan durum üzerine merkezden uzaklaşarak kayınpederinin bölgesine gider. Şülüçüençü'nün amca oğlu Şienşiençan da Çin'e sığınır. Woyençüdi Çanyü, onun geride kalan iki kardeşini öldürür (Onat vd., 2004: 51). Böylece yeni başa geçen Woyençüdi Çanyü'nün dönemi ilk olumsuzluklarını göstermeye başlamıştır. Ancak olumsuzluklar bunlarla sınırlı kalmayacaktır. Kaynağımızın M.Ö. 59 yılındaki olayların anlatımında şu belge dikkatimizi çeker:

Bundan sonra Sol Yücient Beyi ölünce, Çanyü bu makama kendi oğlunu getirerek onu merkezde yerleştirdi. Bunun üzerine Yücient Beyliğinin ileri gelenleri birleşip eski Yücient beyinin oğlunu onun yerine seçtiler ve doğuya göçtüler. Çanyü, Sağ Başdanışmanın emrine on bin atlı verip onların üzerine ordu yolladı. Ancak, ordu binlerce kişilik kayba uğrayarak başarılı olamadı (Onat vd. 2004: 51).

Bu belge, bize Woyençüdi'nin devlet içindeki dar kadrolaşma hareketinin bir örneğini ve hatta onun sonucunu da göstermektedir. Buna göre M.Ö. 59'da Sol Yücient Beyi² ölünce Woyençüdi, bu makama kendi küçük oğlunu getirmiştir. Bu makama

² Bu unvan ilk defa M.Ö. 59 yılındaki bu olayda görülüyor. Bundan önce bu unvana rastlamıyoruz. Kaynağın Motun zamanında vermiş olduğu devlet teşkilatı kısmında da bu unvandan bahsedilmemektedir. Bu durumda bu unvanın Motun devrinde olmadığını veya olsa da hiyerarşide önde gelmediğini düşünebiliriz. Ancak, Motun'un ölümünden bir asır sonra kaynaklarda böyle bir unvan geçmektedir. Daha sonraki olaylara baktığımızda ise bu unvanın giderek daha önemli bir hâle geldiğini söyleyebiliriz. Ögel, de Groot'un bu unvanı Orkun olarak restore ettiğini belirtmekte ve kendisi bir ihtiyat payı bırakmaktadır (Ögel 1981: 141). De Groot'u doğru kabul ettiğimiz takdirde bu unvanın Orkun Beyi olarak düşünülmesi gerekir. Ancak bunun için delillerimiz henüz yeterli değildir. Bu konuda bir başka yorum, Onat'tan gelmiş olup o, Yücient'in ilk

gelen kişinin yönettiği halkta bu durumun rahatsızlık yarattığı ve bunların kararı tanımadığı görülüyor. Woyençüdi, bu tanımamaya karşılık sert cevap vermek istese de ters tepiyor ve yeniliyor. Buradan itibaren artık Woyençüdi'nin duruma hâkim olamadığı ve işlerin giderek kendisi için de karışmakta olduğu açıkça belli olmaktadır. Bu durum kaynağımızın ilerleyen satırlarında daha net bir şekilde anlaşılmaktadır:

Bu sırada Çanyü başa geçeli iki yıl olmuş, onun zorbalığı ve verdiği ölüm cezaları yüzünden halkı ona itaat etmemiştir. Üstelik veliaht olan Sol Bilge Beyi defalarca sol bölgenin ileri gelenlerine iftira atmış ve bu durum ileri gelenlerde nefret doğurmuştu (Onat vd. 2004: 51).

Belgenin bu kısmına geldiğimizde Woyençüdi'nin sert hareketleri yüzünden toplumda bir hoşnutsuzluk yarattığını ve Hunların bir kısmının artık onu saymadığını anlamaktayız. İşlerin bu duruma gelmesinde şüphesiz Woyençüdi'nin hareketleri kadar başa geliş tarzının da etkisi vardır. Gömeç'in de işaret ettiği gibi zaten meşru olmayan bir şekilde başa gelmiş olan lider, hiç değilse daha mülayim hareket etse belki halkın gönlünü kazanabilirdi (Gömeç 2012: 155-156). Fakat Woyençüdi'nin hâkimiyetini sertlikle kabul ettirmeye çalışması ters tepmiştir. Woyençüdi'nin dar kadrolaşma hareketinin olumsuz bir sonucunu daha bu belgede görmekteyiz. Hiyerarşide Çanyü'den sonra gelen makam olan Sol Bilge Beyliğine Woyençüdi muhtemelen yine kendi oğlunu getirmiştir. Dolayısıyla bu makama atanan kişi bir nevi tepeden inme olarak Sol bölgenin baş yöneticisi olmuştur. Bu kişi de atandığı bölgenin ileri gelenleri ile uyuşamamış ve bir ahenk sağlayamamıştır. Bu sebeple olsa gerek birlikte çalışması gereken kişileri sürekli merkeze şikâyet ettiği sonucunu bu metinden çıkartabiliriz. Böylece Hunların Sol, yani doğu bölgesinde bir çalkalanma başlamıştır. Bu çalkalanma başka etkenlerle de büyüyerek Woyençüdi'nin sonunu getirecek olayları başlatmıştır. Şimdi M.Ö. 58 yılını anlatan belgeye bakalım:

Wu-huan'lar Hunların doğu sınırındaki Guşi Beyine hücum ederek çok sayıda insanı esir alınca Çanyü çok kızdı. Guşi Beyi korkarak Wuçanmu ve Sol bölgenin ileri gelenleri ile birlikte Cihouşan'ı Huhanye Çanyü olarak ilan etti. Sol taraf askerlerinden 40.000-50.000 kişiyi batıya sevk ederek Woyençüdi'ye saldırdılar ve Gücü Nehrinin kuzeyine kadar geldiler. Savaş başlamadan Woyençüdi'nin askerleri kaçtı (Onat vd. 2004: 51-52).

Bu belgede doğudaki Wu-huan'ların Hunlara saldırdığını ve çok esir aldığını görmekteyiz. Belgede belirtilen Woyençüdi'nin çok kızması ve bunun üzerine saldı-

---

hecesi olan Yü'nün bir Hun boyu olduğunu yazmıştır (Onat 1972: 41). İlginç olan bir husus, aynı Çince şekillerin bu olayları naklettiğimiz temel kaynak olan *Han Şu*'nun Batı Bölgeleri kısmında Wusun'ların beşinci kralının unvanı olarak geçmesidir. Onat, buradaki Yüçien'i Ürgenç olarak restore etmiştir (Onat 2012: 39). Buradaki Ürgenç restorasyonu Wusun'ların coğrafi mekanına uygundur. Ancak Hunlarla ilgili olaylara biraz uzak kalmaktadır. Çin kaynakları aynı ses olsa bile farklı kavramları farklı yazılışlarla vermek bakımından çok dikkatlidir. Buna rağmen Hunlardaki Sağ ve Sol Yüçien Beylikleri ile Wusun'lardaki Yüçien Kralının aynı şekillerle yazılmış olması araştırılmaya muhtaçtır.

rılan bölgedeki sorumlu olan yetkilinin korkması hâlini, Woyençüdi'nin ona yönelik bir suçlama yaptığı şeklinde düşünmemiz mümkündür. Muhtemelen böyle bir suçlamayla karşı karşıya kalması bu beyi merkezden koparmıştır. Bir önceki belgede gördüğümüz gibi zaten doğu bölgesi kaynamaya başlamıştı. Wu-huan'ların saldırısı ve Çanyü'nün buna olan tepkisi ise bu kaynamayı artık isyana ve net bir kopuşa götürmüştür. İsyancılar, kendilerine yeni bir Çanyü seçtikleri gibi Woyençüdi'nin üstüne yürümüşler, Woyençüdi'nin askerleri bile kendisini savunmamıştır. Woyençüdi'nin askerlerinin savaştan çözülmesi, merkezî ordunun dahi onun iktidarını samimi olarak kabul edemediğini gösterir. Burada muhtemelen yine meşruiyet ve sert idare tarzı olarak iki sebebin etkili olduğunu düşünebiliriz. Nihayet kaynağımızın Woyençüdi'nin sonu ile ilgili vermiş olduğu bilgi, bütün idareciler için adeta bir ibret vesikasıdır. Şimdi bu belgeyi görelim:

Woyençüdi Çanyü, Sağ Bilge Beyi olan kardeşine elçi yollayarak "Hunlar birleşip bana saldırdı. Asker gönderip bana yardım edebilir misin?" dedi. Sağ Bilge Beyi: "İnsanları sevmedin, kardeşlerini ve ileri gelenleri öldürdün. Neredeysen orada öl. Bana gelip adımı kirletme" diye cevap verdi. Woyençüdi Çanyü çok öfkelenerek intihar etti (Onat vd. 2004: 52).

Bu belgede Woyençüdi'nin kardeşinin ifadeleri, adeta onun iktidar döneminin bir özeti gibidir. M.Ö. 60'ta Woyençüdi başa gelmişti. Meşruiyet sorununu belki de suhuletle ve iyi yönetimle aşma imkânı olabilirdi. Ancak o tam tersine dar kadrolaşmayla ve astığı astık kestiği kestik yöntemleriyle zaten sorunlu olan pozisyonunu iyice tartışmalı hâle soktu. Nihayetinde gelişmeler ona karşı bir başkaldırıya dönüştüğünde kendisinin yanında olan hiç kimseyi bulamadı. Bu Çanyünün atamalarının ve sert idaresinin iki yıl içerisinde toplumda huzursuzluk yarattığı ve bu huzursuzluğun bir isyana dönüştüğü görülmektedir.

Woyençüdi'nin kardeşinden yardım isterken kullanmış olduğu bir ifade de ayrıca dikkat çekmektedir. Eğer belge, sözleri Woyençüdi'nin ağzından çıktığı gibi nakletmişse "Hunlar birleşip bana saldırdı" ifadesi ilginçtir. Burada kendisine saldıran grubu niye Hunlar olarak ifade etmiştir? Bu durumu Woyençüdi'nin yalnız kalmasının göstergesi olarak yorumluyoruz. Yani sadece Hunların doğusunu oluşturan boylar değil, kendi askerleri de dâhil olmak üzere merkezdeki boyların da kendisine karşı cephe aldığı düşünülebilir. Kardeşinden yardım isteyene kadar batıdaki boylarla ilgili bir bilgi yoktur. Bu durumda doğuda ve merkezde olan bütün bir toplumun kendisine karşı ayaklandığı yorumu, belki de buradaki "Hunlar" ifadesini açıklayabilir.

Woyençüdi'nin intiharı ile Huhanye tek ve meşru Çanyü olarak kalmıştır. Ancak onun da hatalardan varestede olmadığı görülmektedir. Onun yönetimdeki hataları sonucu Hunlar, hemen yine karışmıştır. Kaynağın ifadesine göre M.Ö. 57'de artık eş zamanlı olarak kendisini Çanyü ilan etmiş 5 kişi vardır. Huhanye ilk başta gerilemesine rağmen, bir yıl içerisinde şartların da yardımıyla diğer 4 müddeiyi bertaraf ede-

rek M.Ö. 56 itibarıyla Hun merkezine yeniden hâkim olmuştu. Ancak bu arada Hunlar çok yorulmuş, karışıklıklardan bıkip Çin'e sığınanlar olmuş ve savaşlardan dolayı nüfus azalmıştı. Ayrıca sülale mensuplarındaki Çanyü'lük hırsı da henüz bitmemiştir. Bu sefer, önce bir kişi, sonra da Huhanye'nin ağabeyi Cıci olmak üzere iki kişi daha Çanyü'lük iddiasıyla ortaya çıkar. Yani şimdi de eş zamanlı 3 Çanyü müddeisi vardır. Nihayet bu müddeilerden biri olan Cıci'nin M.Ö. 54'te diğerini yenmesi sonucu meydan Huhanye ile ikisine kalır. Cıci, Huhanye'ye de saldırarak Hun merkezini ele geçirir ve Huhanye, yeniden zayıf bir duruma düşer³ (Onat vd. 2004: 53-55).

Bölünme ve Huhanye'nin Güneye Gidişi

Huhanye, zayıf duruma düşüncü o ana kadar Çanyü unvanı taşımış olan hiçbir kişinin yapmadığı bir şey yaptı ve Çin'e sığınmaya karar verdi. Hunların bölünmesine yol açan esas olay bu karar ve hatta bu kararın verilmiş şeklidir. Aslında Huhanye'ye sığınma fikrini kurultaydaki beylerden biri önerir. Kurultaydaki diğer beylerin ise aşağıdaki sözlerle bu fikre şiddetle karşı çıktığı görülür. Kaynak burada nettir ve beylerin hepsinin bu fikre karşı çıktığını söylemiştir. Yani kaynak, "beylerin çoğu" veya "beylerin bir kısmı" ifadelerini değil "hepsi" kelimesini kullanmaktadır. Şimdi kaynağımız tarafından genele atfedilen bu sözlere bakalım:

Olmaz! Hunların geleneğine göre, esasen güçlü olmak yüceltici, hizmet etmek ise küçültücüdür. Hunlar at üzerinde savaşarak devlet kurmuşlar, dolayısıyla bütün kavimler arasında saygınlık kazanmışlardır. Savaşarak ölmek kahramanların en önemli özelliğidir. Bugün kardeşler devletin başına geçmek için savaşıyor. Büyük kardeş olmazsa küçüğü olur. Biri ölse bile saygınlığı kalacak, oğulları ve torunları her zaman devletlere hâkim olacaktır. Bugün Han (Çin) devleti güçlü olsa bile Hunları kendisine katamaz. Neden atalarımızın eski uygulamalarını bozarak Han (Çin) devletinin hizmetine girelim? Neden eski Çanyü'leri küçük düşürerek diğer devletlere karşı gülünç olalım? Bu şekilde huzura kavuşsak bile bütün kavimler üzerinde nasıl yeniden hâkimiyet kurabiliriz?⁴ (Onat vd. 2004: 55; HŞ: 3797)

³ M.Ö. 56'ya kadar kardeşine yardım etmiş olan ve Huhanye'nin rakiplerini bertaraf etmesinde önemli rol oynayan Cıci'nin neden Çanyü'lük iddiasıyla ortaya atıldığı belli değildir. Cıci ile ilgili birçok meseleyi Ögel de uzun uzun tartışmış, ancak kaynakların yetersiz olmasından dolayı o da bir sonuca ulaşamamıştır (Ögel 1981: 150-152). Sonradan millî hislerin savunucusu olarak tarihteki yerini alan Cıci'nin bu ilk andaki karşı çıkışının bölünmeyi getiren sebeplerden biri olduğu iddia edilebilir. Ancak esas sebep Huhanye'nin daha sonraki hareketi olacaktır. Diğer yandan ise Türk bozkır geleneğinde Çanyü'nün halkın huzurunu ve refahını sağlamakla yükümlü olduğunu biliyoruz. Acaba kardeşinin hatalı yönetiminden dolayı birçok Çanyü'nün ortaya çıkması, sonra onların bertaraf edilmesine rağmen yeniden bir kişinin ortaya atılması, Cıci tarafından kut'un Huhanye'de olmadığının düşünülmesine yol açmış olabilir mi? Yoksa diğerleri gibi sırf bir iktidar hırsı ile mi ortaya atılmıştı? Kaynaklarda daha fazla bir bilgi bulunmadığı için bu sorulara şimdilik net bir cevap verebilmekten uzağız.

⁴ Türk ve Macar popüler tarihçiliğinde bu sözler çoğunlukla Cıci'ya atfedilmiştir. Ancak kaynağımızın gösterdiği gibi sözler Huhanye nezdindeki beylerin bir toplu karşı çıkışının genel ifadesidir. Yine de bu yaygın

Bu teklifi yapan bey ise fikrinde direnir ve her ne hikmetse diğer bütün karşı çıkışlara rağmen Huhanye onun fikrine gelir. Şimdi bu durumu net olarak bildiren ve M.Ö. 53 yılını anlatan satırlara bakalım:

Devlet büyükleri uzun süre bu fikre karşı direnmişler, ancak Huhanye bu planı uygulayarak halkıyla güneye, sınırın yakınına kadar gelmiş, oğlu Sağ Bilge Beyi Culüçütang'ı Çin'in hizmetine rehin olarak göndermişti (Onat vd. 2004: 56).

Kaynak bize kurultayın Çin'e bağlanma fikrine sonuna kadar karşı çıktığını ve Huhanye'nin kurultaya rağmen hareket ettiğini gösteriyor. Bu durumun, büyük ihtimalle zaten zayıf durumda bulunan Huhanye ile beylerin arasını da açmış olması muhtemeldir. Nitekim Huhanye'nin Çin'e sığınması ile Cııcı, bozkırın tek hâkimi olarak kalmış ve ona katılımlar artmıştır. Gerçi Huhanye'nin ardından Cııcı da oğlunu rehin olarak Çin'e yollar, ama onun bozkırda kalmış olması, kendisine bir psikolojik üstünlük kazandırmıştır.

Böylece M.Ö. 53 yılında Huhanye Çin'e bağlanmış veya vassal hâline gelmiş oluyordu. Cııcı ise bağımsızdı, nitekim bir süre sonra oğlunu da geri istemiş ve Çin'e karşı düşmanca bir tavır takınmıştı. Ancak Cııcı bağımsızlıkçı da olsa, Hunlar eski güçlerinden çok uzaktaydı. Hem bölünme öncesi savaşlar, hem de bölünmenin kendisi Hunları çok yıpratmıştı. Bu sebeplerle Cııcı, batıya göç ederek burada yeniden güç kazanmaya çalıştı. Ancak, tehlikeyi zamanında farkederek Çin'in M.Ö. 36'daki saldırısıyla öldürüldü (Onat vd. 2004: 57-61). Böylece bu tarih itibarıyla Huhanye, Hunların tek temsilcisi hâline geldi ve Hunların bundan sonraki siyasi hayatı Huhanye kolundan devam etti.

Güney Hunları ile Çin Arasındaki İlişkinin Niteliği

Huhanye Hunlarının vassal hâline geldikten sonra Çin'le olan ilişkilerinin detaylı anlatımı Hunlar üzerine yazılan birçok eserde bulunmaktadır. Burada bunların ayrıca tekrarına gidilmeyecektir. Bizim, makalenin bu kısmında üzerinde duracağımız konu ikisi arasındaki ilişkinin niteliğidir. İlişkinin niteliği ile ilgili Yü Ying-shih'nın

---

kanaatten dolayı, Cııcı'yı anlatan ve pek fazla olmayan diğer Çin kaynaklarına göz geçirdik ve kaynaklarda Cııcı'nın ağzından böyle bir konuşma bulamadık. Nitekim Hunlar üzerine yapılan araştırmaların hepsi bu konuşma metnini Hun beylerinin genel bir karşı çıkışı olarak vermiştir (McGovern 1939:170; Ögel 1981:153-154; Gumilyev 2002:178; Gömeç 2012: 162-163; Baykuzu 2012: 115). Geniş bir bibliyografyaya sahip olan Kafesoğlu'nda (2001: 234) da bu konuşma yine Hun devlet meclisindeki genel bir konuşma olarak nakledilmiştir. Hiçbirinde Cııcı'nın ağzından böyle sözler verilmemiştir. Bunlara rağmen genele yayılmış olan yanlış anlama, muhtemelen Huhanye'nin Çin'e sığınmasından sonra Cııcı'nın bağımsızlıkçı bir tutum takınması ve bu sözlerin onun hareketlerine uygun olması sebebiyle yapılmış bir yakıştırımdan kaynaklanmıştır. Hatta bu sözlerden dolayı Cııcı, Türk tarihindeki ilk milliyetçi olarak kabul ve lanse edilmiştir. Cııcı'nın bağımsızlıkçı tutum takındığı doğrudur, ancak kaynağa göre sözler ona ait değildir. Huhanye nezdindeki beylerin kaynakta verilen anonim sözleri ise aslında o devirde Hunlarda ortak bir millî şuur olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

sistemli bir değerlendirmesi bulunmaktadır. Yü Ying-shih, bu ilişkide Hunların yükümlülüğünü üç maddede özetler. Bunlardan birincisi Çanyü'nün saray ziyareti, ikincisi Çanyü oğlunun saraya rehin olarak gönderilmesi ve üçüncüsü de vergi vermektir. Yü'ye göre Çin'in yükümlülüğü ise Hunlara askerî yardım ile gıda ve ipek yardımı yapmaktır (Yü, 1990: 139-140). Yü'nün bahsettiği unsurların hepsine kayıtlarda rastlamaktayız. Bunlardan muğlak olan tek unsur, Hunların vergisi ve bunun miktarı meselesidir. Bir miktar belirtilmediğinden olsa gerek Yü Ying-shih, bu verginin sadece siyasi hâkimiyeti belirleyen sembolik bir miktar olduğunu, Çin sarayının ihsanlarının bunu kat kat aştığını düşünmektedir. Yü'nün sistemleştirdiği unsurlardan bir kısmını burada incelememiz, bize hem ilişkinin niteliğini gösterecek hem de vassallığın bitiş tarihi ile ilgili ipuçları verecektir.

Burada genele yayılan değerlendirmeler yapılacağından vassallık ve vassallıktan kurtuluş devrinin Çanyü'lerini sıralamak faydalı olacaktır. M.Ö. 53'te Çin'e bağlanan Huhanye M.Ö. 31'de öldü. Bundan sonraki yetmiş yıllık sürede hep Huhanye'nin oğulları başa geçti. Bunlar sırasıyla Fuculey Çanyü (M.Ö. 31 – M.Ö. 20), Soşie Çanyü (M.Ö. 20 – M.Ö. 12), Çıya Roudi Çanyü (M.Ö. 12 – M.Ö. 8), Wuculiu Çanyü (M.Ö. 8 – M.S. 13), Wuley Çanyü (13-18) ve Huduirşü Çanyü (18-46)'dür.

Vassallık dönemine bakınca öncelikle Çin'in bu gelişmeyi çok büyük bir heyecanla karşıladığı anlaşılmaktadır. Huhanye M.Ö. 51'de Çin sarayını ziyaret eder ve kendisine muhteşem bir tören düzenlenir. Bu tören çeşitli ayrıntıları ve bütün canlılığıyla kaynaklarda anlatılmıştır (Onat vd. 2004: 56-57; HŞ: 3798). Bu saray ziyaretleri, yılbaşı kutlamaları sırasında imparatorun yeni yılını kutlamak için gerçekleştirilmekte olup, Huhanye ve haleflerinin vassallığının bir göstergesidir. Diğer yandan Hunlar, bu ziyaretleri aynı zamanda bir ticaret fırsatı ve Çin'den alınacak yüklü hediyeler fırsatı olarak görüyorlardı. Bu şekildeki ziyaretler toplam beş kere gerçekleşmiştir. Huhanye M.Ö. 51, M.Ö. 49 ve M.Ö. 33'te; Fuculey Çanyü M.Ö. 25'te; Wuculiu Çanyü M.Ö. 1'de Çin sarayına ziyarete gitmiştir. Bunların dışında Soşie Çanyü M.Ö. 11'in yılbaşı kutlamaları için yola çıkmış, ama yolda ölmüştür. Kaynak, Huhanye'nin ilk ziyaretinde verilen hediyeleri tek tek saymıştır. Huhanye'nin ikinci ziyaretinde kendisine daha önceki gibi hediyelerin verildiği söylendikten sonra ilave olarak verilen kumaşların, ipeklerin ve kıyafetlerin miktarı verilmektedir. Bu anlatım, sonraki ziyaretler için de benzerdir. Yani her bir ziyarette bir önceki ziyarette verilen hediyelerin verildiği belirtilmekte ve ilave verilenler ayrıca yazılmaktadır. Demek ki beş gidişin her birinde diğerine nazaran daha çok hediye alınmıştır⁵. Bu hediyeleri, sadece Çanyü'lerin mal hırsı gibi görmek doğru değildir. Bozkır sisteminde nasıl savaş ganimeti paylaşılıyorsa bu hediyelerin de beyler vasıtasıyla en alt tabakalara olmasa bile halkın önemli bir kısmına ulaştığını düşünmek gerekecektir. Bu ekonomik yön, vassallığın getirisi olarak halkı da memnun etmek zorundaydı.

⁵ Bu hediyeler arasında alınan ipeklilerin dökümü için bk. Yü 1986: 397.

İki tarafın bu dönemki ilişkilerini bize gösterecek diğer bir unsur rehin müessesesidir. Hatırlanacağı üzere Huhanye Çanyü, Çin'e bağlılık bildirdiğinde oğlunu Çin sarayına rehin olarak yollamıştı. Huhanye'den sonraki dört Çanyü, başa geçer geçmez oğullarını rehin olarak gönderdiler. M.S. 13'te başa geçen Wuley Çanyü'nün oğlunu rehin yolladığı ise yazılmaz. Bu Çanyü'nün durumu biraz özeldir. Aslında bu şahıs, kendisinden önceki Çanyü zamanında Çin'in Hunları bölme planı sebebiyle ziyafet bahanesiyle saraya çağrılmış, Çin tarafından zorla Çanyü ilan edilmiş ve oğlu da alıkonulmuştu. Bu kişi ise atına atladığı gibi Wuculiu Çanyü'nün yanına giderek durumu anlatmış ve ona biat etmişti. Bu ve daha sonraki davranışları sebebiyle Çin, onun rehin bulunan oğlunu öldürmüş, ancak bunu saklamıştı. İşte Wuley Çanyü'nün rehin yollamamasının sebebi olarak bu durum düşünülebilir. Diğer yandan Wuley Çanyü, Çin'le bir antlaşma yaparak kendisine sığınmış olan Çinli memurlara karşılık oğlunu geri istedi. Maalesef, Wuley Çanyü başa geçtiği sırada oğlunun hâlâ Çin sarayında hayatını sürdürdüğünü zannediyordu. Demek ki, bu Çanyü zamanına geldiğinde gelişmeler, vassallık ilişkisinin bozulmuş olduğunu gösteriyordu.

Bunların dışında bu devirde yapılmış olan bir takım antlaşmalar görmektediriz. Bunlardan ilki M.Ö. 43 yılında yapılmıştır. Çok canlı anlatılan bir törenle yapılan bu antlaşmanın metni şu şekildedir:

Bugünden itibaren Han (Çin) ile Hunlar tek bir aile olmuştur. Nesiller boyunca birbirini aldatmayacak ve karşılıklı saldırıda bulunmayacaktır. Yağma yapanlar olduğu takdirde her iki taraf haberdar edilip, bunlar cezalandırılacak ve kaybedilen mallar telafi edilecektir. Bir saldırı olursa asker gönderilerek karşılıklı yardımda bulunulacaktır. Han (Çin) ve Hunlardan hangisi ilk olarak bu antlaşmayı bozmaya cesaret ederse Göğün lanetine uğrasın. Nesillerden nesillere, oğullarımız ve torunlarımızın hepsi bu antlaşmaya bağlı kalsın (Onat vd. 2004: 59; HŞ: 3801).

Antlaşmanın metnine bakıldığı takdirde bunun vassal bir güçle metbu bir güç arasında yapıldığı anlaşılmamaktadır. Tam aksine, antlaşma eşit güçler arasında yapılmış gibi bir ifadeye sahiptir. Bunun sebebi büyük ihtimalle o sırada Huhanye topraklarına giden elçilerin Huhanye Hunlarının nüfusunun artmış olduğunu görmesi, Huhanye'nin kendine güveninin geldiğini tespit etmeleri ve üstelik Huhanye Hunlarının yeniden kuzeye dönmeyi düşünmeleridir. Bu durumu gören elçiler, Huhanye Orhun bölgesine döndüğü takdirde Çin'e olan sadakatinin kopacağından korkmuşlar ve kuzeye gitse bile böyle bir kopuş gerçekleşmesin diye kendi inisiyatifleriyle bu antlaşmayı yapmışlardır. Nitekim elçiler, Çin başkentine döndüğünde sarayda şiddetli bir şekilde protesto edilmiştir. Bununla yetinmeyen diğer devlet adamları bu elçilerin cezalandırılmasını ve antlaşmanın iptalini istemişlerdir. Ancak Çin hükümdarının biraz elçilerden yana tavır aldığı anlaşılmaktadır. Çünkü elçilere hafif bir ceza vermiş ve antlaşmanın iptalini de gündeme getirmemiştir (Onat vd. 2004: 59-60). Çin hükümdarının bu tavır, elçilerin getirmiş olduğu Hunların güçlenmesiyle ilgili bilgileri gerçekçi ve mantıklı bulduğunu göstermektedir.

Gerçekten antlaşmadan sonra Huhanye kuzeye dönmüş, ancak Çin'e olan vassallık ilişkisini terk etmemiştir. Huhanye ve haleflerinin bu antlaşmaya uzun süre bağlı kaldıkları görülmektedir. Antlaşmanın bozulması ve değiştirilmesi Çin tarafından gerçekleştirilir. M.S. 2 yılında Doğu Türkistan'daki şehir devletlerinden birinin liderinin kaçarak Hunlara sığınması üzerine Hunlarla Çin arasında bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Bunun üzerine aynı yıl Çin, Hunlara yeni bir antlaşma göndererek M.Ö. 43 antlaşmasını geri alır. Bu yeni antlaşma mültecilerle ilgilidir ve kısaca Hunların Çin'den, Wu-sun'lardan, Doğu Türkistan'dan ve Wu-huan'lardan hiçbir sığınmacı kabul etmeyeceği hükümlerini içermektedir (Onat vd. 2004: 78-79; *Zici Tongcien*: 1136-1137). Görüldüğü gibi yeni antlaşma eskisinden farklı olarak Çin'i daha yüksek bir konuma yerleştirmektedir. M.Ö. 8 yılında tahta çıkmış ve M.Ö. 1 yılında Çin sarayına gelmiş olan Wuculiu Çanyü'nün bu antlaşmayı kabul ettiği görülmektedir. Ancak kısa süre sonra iki taraf bazı problemler yaşamaya başlayacaktır ki buna vassallıktan çıkış süreci kapsamında değineceğiz.

Saray ziyaretleri, rehin müessesesi, vergi verme ve yapılan antlaşmalar bize vassallık durumunu çeşitli yönlerden göstermektedir. Ancak bizce vassallığın niteliğini belirten en önemli olaylardan biri Wuculiu Çanyü başa geçtiği sırada gerçekleşmiştir. Kaynakta uzun uzadıya anlatılan bu olay, gerçekten de iki taraf arasındaki ilişkinin ayrıntılarını anlamamız bakımından önemlidir. M.Ö. 8 yılında bazı Çin devlet adamları, Çin hükümdarına Hunların topraklarından bir kısmının istenmesi fikrini söyler. Söz konusu toprak, Çin topraklarının içine doğru uzanmakta olan bir parçadır. Çin hükümdarı da Wuculiu Çanyü'ye bir elçi göndererek elçinin kendi fikriymiş gibi bu toprağı ondan istemesini söyler. Önce elçiyi biraz oyalayan Wuculiu Çanyü, isteğın tekrarlanması üzerine şu cevabı verir:

Babadan oğlua geçen beş nesil boyunca, Han (Çin) bu toprağı istememişti. Ancak, benim zamanıma gelince istiyorsunuz! Neden! Winoutu Beyine sordum. Hunların batı sınırlarındaki beylerin çadır ve arabalarının hepsi bu dağdaki ağaçlardan sağlanmaktadır. Ayrıca burası rahmetli babamın toprağıdır, kaybetmeye cesaret edemem (Onat vd.2004: 71).

Bu sert cevaptan sonra Wuculiu, olayın peşini bırakmaz ve elçi göndererek bu toprak isteme meselesinin aslını sorar. Çin hükümdarı da elçinin insiyatif kullanarak kendisinin haberi olmadan böyle bir istekte bulunduğunu, bu sebeple idam edilmesi gerektiğini, ama o zamandan itibaren Çin'de iki kere genel af çıktığını, bu sebeple elçinin kurtulduğunu belirtir. Hun hükümdarı ile Çin elçi ve hükümdarı arasındaki bu görüşmeler bize vassallık ilişkisinin niteliğı hakkında net bir bilgi vermektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki olayın gerçekleştiğı tarihte Hunlar, hâlâ Çin'e bağlıdır ve iki taraf arasında henüz ciddi sorunlar baş göstermemiştir. Hatta bu olaydan sonra dahi M.Ö. 1 yılında ilişkinin gereklerinden biri olarak Wuculiu, Çin sarayına ziyarette bulunmuştur. İlişkinin diğeri bir gereğı olan rehin müessesesinin de hâlâ devam etmekte olduğı görülür. Üstelik bu toprak olayından sonra dahi Wuculiu, Çin'in

başka isteklerine uymuştur (Onat vd. 2004: 71-80). Nitekim aynı Çanyü, yukarıda gördüğümüz gibi M.S. 2'de kendisine dayatılan ve M.Ö. 43 antlaşmasına göre daha aleyhine olan yeni antlaşmayı da kabul etmiştir.

M.Ö. 8 yılındaki bu görüşmeler karşımıza ilişkinin başka bir özelliğini çıkarır. Bu görüşmelerden anlaşıldığına göre ilişkide Hunların toprağı ilhak edilmemiş, yine Hunlara ait olarak kalmıştır. Bu durum, bu dönemi makalemizde vassallık dönemi olarak nitelendirmemizin de başlıca sebebidir⁶. Bilindiğı gibi vassallık statüsü genel anlamda yönetici tabakanın başka bir yönetici tabakayı metbu olarak tanınması, ancak içişlerinin eskiden olduğu gibi devam etmesi olarak tanımlanabilir. Bir başka deyişle egemenlik kaybı üst düzeyle sınırlı kalıp halka çok yansımaz. Hunlar açısından bakıldığında M.Ö. 53'te güneye olan göç ve sonraki birkaç yılın halkı da doğrudan etkilediğı şüphesizdir. Ancak muhtemelen M.Ö. 43'te kuzeye dönüşün gerçekleşmesinden itibaren halk, bağıllık durumundan daha az etkilenmeye başlamıştır.

Diğer yandan M.Ö. 8 yılı itibarıyla Çin hükümdarını metbu tanımalarına rağmen Hunlar, kendi hâkim oldukları toprağın egemenlik hakları konusunda titiz davranmıştır. Üstelik Çin, toprak konusunu hem çekinerek dile getirmiş, hem de Wuculiu'nun sert cevabı üzerine isteğinin arkasında durmamıştır. Bu çekinme ve alttan alma durumu, Çin'in iki taraf arasındaki ilişkinin hukukuna uygun olmayan bir davranışta bulunduğunu ve bunun da farkında olduğunu göstermektedir.

Daha sonraki bir olayda Çin, Wu-huanları artık Hunlara vergi vermemeye teşvik etmiştir. Wuhuanlar da Çin'in sözüne uyarak Hun elçisi geldiğinde ona vergi vermemişler ve iki taraf arasında sorunlar meydana gelmiştir (Onat vd. 2004: 80-82). Bu olay, bozkır halklarının hâlâ hukuken Hunlara tâbi olduğunu göstermektedir. Hunlarla Wu-huanlar'ın her ikisi de bu dönemde Çin'e bağılı idiler. Ancak anlaşılıyor ki Çin, bu olaya kadar, Hunların bozkırdaki egemenlik haklarına müdahale etmemiş, Hunlar eskisi gibi bozkırdaki boylardan vergi toplamaya devam etmişlerdi. Bu da vassallık ilişkisinin yine diğer bir boyutunu göstermektedir. Bir önceki olayda olduğu gibi Çin, burada da ilişkinin hukukunu bozmuş ve bu durum önce Hunlarla Wu-huanlar arasında bir sorun yaratmış, sonra da Hunların Çin'e karşı güç gösterisine dönüşmüştür. İlişkilerin bozulmaya başladığının bir göstergesi olan bu olayla birlikte aslında Hunları yeniden bağımsızlığa götüren yol da açılmaya başlamıştır.

Yeniden Bağımsızlığa Doğru

Wuculiu Çanyü, M.S. 2 yılında kendisine dayatılan antlaşmayı itiraz etmeden imzalamıştı. Üstüne üstlük Çin sarayında artık güçlü hâle gelmeye başlamış olan Wang Mang adlı devlet adamının Çin adına ölçüsüz isteklerine de bir süre boyun

⁶ McGovern da araştırmasını bu dönemi anlattığı bölümüne vassallık adını vermiş, ancak bu terimin özelliği üzerinde bir tartışmaya girmemiştir (1939: 185).

eğmeye devam etmişti. Ancak M.S. 2 yılından çok kısa bir süre sonra Hunların, artık Çin isteklerinin aradaki hukuku bozduğunu düşündüğünü ve yavaş yavaş onların da antlaşmayı ihlal etmeye başladığını görüyoruz.

Nitekim tarihi belirtilmeyen bir zamanda ancak M.S. 9 yılından önce olduğu belli olan bir olayda Hunlar, Wu-huan'lara saldırarak onlardan aldıkları esirleri kendi topraklarında alıkoyarlar. Bu saldırının sebebi, yukarıda izah edildiği gibi Wu-huanlar'ın Hunlara vergi vermemesidir. Çin, Hun topraklarında Wu-huan esirlerini M.S. 9 yılında görmüş ve antlaşma uyarınca bunları geri gönderilmesini istemiştir. Wuculiu da 10.000 atıyla Çin sınırının yakınlarından bu esirleri geri yollamıştır (Onat vd. 2004: 82-83). Ögel, Wuculiu'nun bu hareketini Çin'e bir gözdağı olarak değerlendirmektedir (Ögel 1981: 213-214). Ögel'in yorumu mantıklı görünmektedir. Artık Hunların sabrı taşmaya başlamıştır.

Wuculiu'nun sabrının taşmasının bir sebebi de Çin tarafından kendisine yeni mühür gönderilmesi ve eski damganın alınarak parçalanmasıdır. Her iki mühür üzerindeki yazılar farklıydı ve eski damga biraz daha bağımsız bir statüyü ifade ederken yeni mühür Çanyü'yü adeta bir memur derecesine düşürüyordu. Wuculiu, eski damganın parçalanması karşısında bu duruma hemen karşılık veremese de tez zamanda bir elçi göndererek yeniden eski damga özelliklerinde olan bir damga verilmesini istemiştir (Onat vd. 2004: 81-82).

Nitekim M.S. 10'da da Wuculiu, bu sefer Doğu Türkistan'dan kendisine sığınanları kabul etti ve üstelik onlara çeşitli makamlar verdi (Onat vd. 2004: 83). Halbuki M.S. 2 antlaşması bunları kabul etmemesini gerektiriyordu. Bu olay, artık Wuculiu'nun metbuuna karşı açık bir meydan okumasıdır.

Wuculiu saltanatının gidişatını buraya kadar özetlemekte bir fayda vardır. M.Ö. 8'de başa geçen Wuculiu, oğlunu Çin sarayına rehin göndermiş, Çin sarayını ziyaret ederek bağlılık bildirmiş, Çin'in bir takım yeni isteklerine boyun eğmiş ve M.S. 2'de kendisine dayatılan antlaşmayı kabul etmiştir. Diğer yandan o başa geçer geçmez kendisinden toprak istenmesini ilişkinin hukukuna aykırı bularak reddetmiş, ancak görüldüğü gibi kendisi o hukuka uymaya devam etmiştir. Wu-huan'ların vergi vermemesi ile bardak taşmış ve Wuculiu, artık eski hukukun kalmadığını düşünmüş, ancak bunu henüz açıkça ilan etmeyip fiilî olarak yavaş yavaş kendi hukukunu uygulamaya başlamıştır. Bir katakaulli ile damgası da değiştirilince Wuculiu, artık açıktan meydan okumaya başlamıştır.

Biraz evvel adı geçen Çin sarayının önemli kişisi Wang Mang, M.S. 9 yılında tahtı gaspederek kendisini Çin hükümdarı ilan eder. Wuculiu'nun bu meydan okumasına o da sert karşılık vererek çeşitli planlar uygulamaya koydu. Bunlardan biri Hun hanedanından on beş kişiye Çanyü'lük unvanı vererek Wuculiu'nun gücünü bölmekti. Ancak diğer hanedan mensupları bu unvanın peşinde koşmayarak Wuculiu'nun yanında yer aldılar. Üstelik zorla bu unvan verilenlerden biri de Wucu-

liu'nun yanına giderek, kendisine Wang Mang tarafından oyun oynandığını söyleyip Wuculiu'ya biat etti. Wuculiu'nun burada ilk defa Çin'deki hâkimiyet telakkisini gündeme getirdiği ve Wang Mang'ın bir gasıp olduğunu söylediğini görmekteyiz (Onat vd. 2004: 84). Yani Wuculiu, Çin sarayına karşı çıkarken retorik olarak Çin hâkimiyet telakkisini kullanmıştır.

M.S. 11'de artık Wuculiu, Çin topraklarına akın düzenlemeye başlar (Onat vd., 2004: 84-85). Artık ilişki kopmuştur. Bu tarihi ikinci hükümlerlik devresinin başlangıcı olarak kabul etmenin doğru olacağını düşünüyoruz. Wuculiu'nun M.S. 13'teki ölümüyle Hun insiyatifinin kısa bir süre sekteye uğradığı görülse de bu sekteye uğrama döneminde dahi Hunlar, vassallık ilişkisine dönmek niyetinde değildir.

Kaynaklardan anlaşıldığına göre M.S. 13'te Wuculiu ölünce, hanedanın veliaht statüsüne haiz olmayan bir üyesi bazı devlet adamlarının desteğiyle Çanyü ilan edilir. Böylece Hun tarihindeki Wuley Çanyü devri başlar. Bu sırada Hun ileri gelenleri arasında Çin yanlısı bir grup olduğu görülmektedir. Hunlardaki devlet adamları arasında Çin yanlısı – Çin karşıtı veya barış yanlısı – sertlik yanlısı olarak nitelendirilen bu kamplaşmanın üzerinde diğer araştırmacılar yoğun olarak durmuşlardır (McGovern 1939: 218-219; Ögel 1981: 225-227; Gumilyev 2002: 209-210). Burada bizi ilgilendiren unsur, Çin yanlısı veya barış yanlısı olarak nitelenen grubun baş aktörlerinin Çinli prenses soyundan gelmeleridir. Şüphesiz ki bir taraftan Çin aristokrat kesimine dayanan bu kişiler için Hun ve Çin taraflarının her ne şekilde olursa olsun birlikteliği önemliydi. Yani bu kişiler için Hun bağımsızlığının bir önemi yoktu.

Wuley Çanyü'yü başa geçiren grup işte bu Çin yanlısı gruptu. Dolayısıyla Wuley Çanyü'nün ilk yıllarında bu grup etkili olduğundan Çin'le barış yolları aranmıştır. M.S. 14'te Wuley Çanyü, elçi göndererek bir antlaşma yapmak istediğini bildirir. Ancak burada dikkatimizi çeken bir nokta istenen antlaşmanın M.Ö. 43 veya M.S. 2 antlaşmalarından farklı olduğudur. Wuley Çanyü, evlilik yoluyla uyum antlaşması istemiştir. Bu tür antlaşma, Motun devrinden başlayarak Hunlar bölünene kadar Hun – Çin ilişkilerini belirleyen antlaşma türüdür⁷. Yani, Wuley Çanyü'nün Çin'den talep ettiği antlaşma bağımsızlık devrinin özelliğini taşıyan bir antlaşma türüdür.

Diğer yandan, Wang Mang, Wuley'in cülusunu kutlamak için gönderdiği cevabi elçi ile Wuley Çanyü'nün kendisine sığınan Çinlileri geri gönderdiği takdirde onun Çin sarayında rehin olan oğlunu kendisine yollayacağını bildirmiştir. Wuley Çanyü de bu teklifi kabul eder (Onat vd. 2004: 89). Bizce Wuley Çanyü'nün bu kabulünün arkasında evlat sevgisi olduğu kadar, hâkimiyet meselesi de vardır. Muhtemelen, Wuley Çanyü, bu değiş tokuşu vassallık ilişkisinin bir unsuru olan rehin müessesesini sonlandırmak için bir fırsat olarak görmüştü. Bu şekilde rehin müessesesi sonlandırılacaktı. Diğer unsur olan saraya ziyaret zaten M.Ö. 1'den sonra bir daha hiç gün-

⁷ Hun-Çin antlaşmalarının genel değerlendirmeleri için bk. Yü 1990: 139-142.

deme gelmemiştir. Dolayısıyla Wuley Çanyü'nün de aslında kendini artık vassal olarak kabul etmediği önerdiği antlaşmanın türünden anlaşılmaktadır.

Wuley Çanyü'nün Çin'e karşı ılımlı tutumunu bırakması ise Çin'in kendisini aldatıldığını öğrendiği zaman başlar. Wang Mang, aslında Wuley Çanyü'nün oğlunu M.S. 11'de öldürmüştü. Wuley'in ise bundan haberi yoktu. Bu sebeple M.S. 14'te oğluna karşılık Çin sığınmacıları geri vermeyi kabul etmişti. Ancak aynı yıl, gerçek ortaya çıkar ve Wuley Çanyü, Çin topraklarına akınlar düzenlemeye başlar. Yine de Çin tarafından kendisine bu akınlar sorulduğunda diplomasi oyunu oynayarak bu akınları başıbozuk grupların düzenlediğini ve kendisinin bunlara hâkim olmadığını söyler. Bu sözleri sırasında Çin'de de sarayın Çin halkının tamamına hâkim olmadığını ima ederek bugünkü uluslar arası ilişkilere yaklaşan bir diplomatik kıvraklık sergiler⁸.

Çin kaynaklarının bu devirde Hunları hâlâ Çin'e bağlı saydıkları anlaşılmaktadır. Ancak olaylar dikkatli ve tenkitli bir şekilde incelendiğinde M.S. 11'den itibaren artık Hunların ayrı davranmaya başladıkları ve kendilerini artık Çin vassalı olarak görmedikleri söylenebilir. M.S. 15 yılında Wuley'in, oğlunun cenazesıyla birlikte yüklü miktarda hediye, üstelik "Hun" ve "Çanyü" tabirlerinin değiştirilmesini kabul etmesi, kaynaklar tarafından hâlâ bir bağlılık olduğunun bir delili gibi sunulmaktadır. Halbuki bu işte Hun ileri gelenleri arasındaki Çin yanlılarının dahil olduğu ve onların Çanyü'yü ses çıkarmamaya ikna etmeleri karşılığında Çin elçilerinden para aldıkları yine aynı kaynağın ifadeleri arasında bulunmaktadır. Bir yandan da kaynak, Wuley'in akınlara devam ettiğini söylemektedir⁹. Yani, bu elçilik heyetinin gelmesi, hediyelerin verilmesi ve bir takım başka unsurların meydana gelmesi Wuley Çanyü'nün Çin'e karşı sert tutumunu değiştirmemiştir.

Wuley Çanyü M.S. 18'de ölünce aslında daha önce başa geçmesi gereken hanedan üyesi şimdi Çanyü olarak, Hudurşu Daogao Çanyü unvanını almıştır¹⁰. Yeni Çanyü başa geçtiği yıl Çin'e bir elçilik heyeti yollar. Çin kaynakları bunu Hudurşu Çanyü'nün Çin'den hediye almak için açgözlü davrandığı ve bu sebeple bu heyeti yolladığı şeklinde bize naklederler (Onat vd. 2004: 91; *Zici Tongcien*: 1218). Gönderilen heyeti biraz incelemekte fayda vardır. Elçilik heyetinin kompozisyonuna bakıldığında Çin prensesi soyundan gelen kızlar ve onların aileleri başta olmak üzere heyetin Çin yanlılarından oluştuğu görülmektedir. Bu durum iki şekilde yorumlanabilir. Birinci yorum, Çin yanlılarının Çanyü'yü yine Çin'le iyi ilişkiye ikna etmiş olmaları ve bu sefer insiyatifi ele alarak bizzat Çin sarayına gitmeleri şeklinde olabilir. İkinci yorum şekli ise yeni Çanyü'nün bu Çin yanlısı gruptan kurtulmak istediği olabilir. Bizce Çanyü'nün heyete belli başlı Çin yanlılarını doldurması ve onları yollaması,

⁸ Bu olayların ve Wuley Çanyü'nün konuşmasının ayrıntıları için bk. Onat vd. 2004: 89-90.

⁹ Buradaki olayların ayrıntısı için bk. Onat vd. 2004: 90.

¹⁰ Hudurşu Daogao Çanyü unvanı çok uzun olduğu için genellikle Türkiye'deki araştırmalarda onun Çanyü'lük öncesi ismi olan Yü kullanılmaktadır.

onlardan kurtulmak istediğinin bir göstergesidir. Tabii ki yeni bir Çanyü başa gelince bu grup harekete geçerek Çanyü'yü barışa ikna etmek istemiş olabilir. Çanyü de muhtemelen bunların isteğini kabul eder görünüp, hepsini bir araya toplayarak onları bir anlamda Çin'e postalamış olabilir.

Kendisine gelen bu heyetle Wang Mang yine bir takım planlar içerisine girerek Hunları zayıflatmak ister. Daha önce yaptığı gibi bunlardan birini Çanyü ilan ederek Hunları karıştırmaya çalışır. Ancak bir yandan Çin karışıklık içerisindedir, diğer yandan da Hunlar sürekli akınlar yapmaktadır. Hun elçilik heyeti Çin başkentindeyken Hunların akınlar yapması, Wang Mang'ın planlarından haberdar olmaları ile ve de Hudurşu Çanyü'nün gözünde elçilik heyetinin zaten makbul kişilerden oluşması ile açıklanabilir. Buradaki karışıklıkları kaynak bir iki cümleyle geçiştirip Wang Mang'ın gaspına karşı isyan eden Çin ordularının Wang Mang'ı öldürmesiyle birlikte bu elçilik heyetindeki önde gelenleri de öldürdüğünü bize nakleder (Onat vd. 2004: 91). Wang Mang, M.S. 23'te öldürüldüğüne göre bu heyetin önde gelenlerinin ölümünün de bu tarih olması gerekir.

Kaynak burada Wang Mang devresini kapatır ve Çin tarihinde Gıngşu olarak adlandırılan devreye geçer. Artık Çin tahtında eski sülale soyundan biri vardır ve Hunlarla ilişkiyi Huhanye zamanındaki seviyeye döndürmeye çalışmaktadır. Çünkü yeni hükümdar, M.S. 24'te Hun hükümdarına bir elçilik heyeti yollar. Bu heyetle birlikte Hun elçilik heyetinin hâlâ Çin'de kalmış olanlarını da geri gönderir ve Huhanye devrindeki âdetlere uygun olarak Çanyü'ye bir damga verir. Ancak Hudurşu Çanyü'nün bu durumdan hoşnut olmadığı anlaşılıyor. Çanyü, son yıllarda Çin'de yaşanan karışıklıkları Huhanye zamanında Hunlardaki karışıklıklara benzetiyor ve tıpkı o zaman Çin'in Huhanye'ye yardım ettiği gibi, şimdi de Hunların Çin'deki eski hanedana yardım ettiğini ve eski hanedanın bu sayede Wang Mang belasından kurtulduğunu söylüyor. Sözlerini "bu kez de siz bana saygı gösteriniz" ifadesiyle bitiriyor (Onat vd. 2004: 91-92; Ögel 1981: 235). Burada, artık Çanyü kendisini Çin'e eşit değil, ondan üstün görmekte ve buna uygun bir ilişki tarzı istemektedir. Çin bunu kabul etmek istememiş, ancak ne zaman elçiler gidip gelse aynı konu tartışılmıştı. Çin kaynakları, Çanyü'nün bu tavrını küstahça ve kibirli olarak nitelendirmektedir (Onat vd. 2004: 92; HHŞ: 2966). Burada artık Çin kaynakları da ilişkinin koptuğunu kabul etmek zorunda kalırlar, ancak Hun üstünlüğünü bir türlü açıkça itiraf edemedikleri görülür. Bu durumda Çin kaynaklarının yaklaşımını biraz tartışmak gerekmektedir.

Hunların Yeniden Bağımsızlık Kazanması Sırasındaki Çin Kaynakları Hakkında Bir Değerlendirme

Görüldüğü gibi Hunların yeniden bağımsızlığa giden yolu Miladın ilk yıllarında başlamıştır. Bizim buradaki incelememizle M.S. 11'de Hunlar artık tam bağımsız olarak nitelendirilebilir. Çin kaynaklarında ise bu dönem çok karışık ve bazen de

muğlak anlatılmıştır. Bu duruma Gumilyev'in de dikkat çektiği görülür. Gumilyev, özellikle Hunların ikinci hükümlerlik dönemindeki olayların kaynaklarda son derece kısa geçildiğini, bunun da sebebinin bu sıradaki olayların anlaşılmasının istenmemesi olarak yorumlamış, ancak neden bu olayların anlaşılmasının istenmediği üzerinde durmamıştır (Gumilyev, 2002: 216).

Biz ise kaynaklardaki karışıklığın daha önceden, Miladın ilk yıllarından başladığını ve özellikle M.S. 10'dan itibaren yaklaşık olarak yirmi yıllık bir devrenin anlatımının iyice muğlaklaştığını düşünüyoruz. Buradaki muğlaklaşmanın sebeplerinden biri şüphesiz ki Wang Mang adlı bir gaspın M.S. 9 – M.S. 23 arasında tahtı ele geçirmesidir. Üstelik onun ölümünden sonra da isyanlar durmuş görünmesine rağmen tam dinmemiş ve iki yıl daha karışıklık devam etmiştir. Bu gasp ve ardından gelen olaylar, diğer bir deyişle Çin'deki hâkim sülalenin tahtı önce kaybedip sonra tekrar ele geçirmesi kaynaklarımızda bir kopukluk yaratmaktadır.

Miladın ilk yirmi beş yılı ile ilgili olayların en ayrıntılı anlatımı *Han Şu*'da bulunmaktadır. Biz de yukarıdaki incelememizde büyük ölçüde bu kaynağa dayandık. Ancak bu yirmi beş yıl bir yandan Çin tahtının gaspedildiği bir döneme gelmekte, diğer yandan da bizim için Hunların bağımsızlığa giden devrini oluşturmaktadır. Bu sebeple, bu yılların anlatımına gelindiğinde *Han Şu*'da olayların anlatımı iyice karışmış, başka zamanlarda yıl yıl verilen olaylar, artık yıllar atlanarak ve daha karışık bir şekilde verilmeye başlanmıştır. Kaynak tam da Hudurşu Çanyü'nün artık Hunların Çin'den üstün olduğunu belirttiği konuşmasından bir yıl sonra M.S. 25'te sona ermektedir.

M.S. 25'ten itibaren gelişen olayları bir sonraki kaynak olan *Hou Han Şu*'nun anlatması gerekirdi. Ancak *Hou Han Şu*'da Hunlarla ilgili bölümün başlığı Güney Hunları adını taşımaktadır. Bu da göstermektedir ki *Hou Han Şu*, dikkatini M.S. 46'da gerçekleşen ikinci bölünme sonrasına vermiştir. Bu bölümün başlangıcında ilk satırlarda M.S. 46'da güneye gidip Çin'e bağlılık bildiren Güney Hun lideri tanıtılmaktadır. Sonra kaynak kısa bir geçmişe dönüş yaparak 25'li yıllardan itibaren olayları anlatmaya başlamıştır. Ancak bu kısımda M.S. 30 yılından önceye denk gelen anlatım topu topu bir buçuk satırdan oluşmakta ve burada net bir tarih de verilmemektedir. Ayrıca anlatılan olayların artık eskisi ile hiç alakası yoktur. Burada artık güçlenmiş olan Hunların Çin'in iç işlerine karışmaya başladıkları ve Çin tahtında hak iddia eden bir komutanı destekledikleri anlatılmaktadır (HHŞ: 2929-2940)¹¹. Yani anlatımın başlangıcından itibaren yaklaşım değişmiş ve hem tam bağımsız Hunlar anlatılmaya başlanmış hem de bunların artık Çin içişlerine karışacak kadar güçlü oldukları zımnen kabul edilmiştir.

¹¹ Bu olayların ayrıntıları için bk. Onat 1972: 1-15 ve Onat 1987: 388-394.

Hunların yeniden bağımsız olduğu devirde Çin kaynaklarının yukarıda anlattığımız gibi kesintiye uğraması, bizim olayları anlamamızı zorlaştırmaktadır. Diğer yandan, *Han Şu*'daki anlatımda Hunların bağımsızlığının bir türlü kabule yanaşmadığı da görülmektedir. M.S. 11'den itibaren Hunların yağma hareketlerinde bulunduğu yazılmakta, ancak Çanyü'lerin hukuken hâlâ Çin'e bağlı olduğu düşüncesi aşılammaktadır. Halbuki bir önceki bölümdeki tartışmadan anlaşılacağı üzere bu tarihten itibaren Hunlar, artık tam bağımsız hareket etmektedir. Sadece kaynaklarımız bu durumu itiraf edemiyorlar. Kaynakların bu yaklaşımında Çin'in Huhanye'den beri alışmış olduğu ilişkilerin dışına çıkmak istememesinin ve bu konudaki direnmesinin yansımalarını görmekteyiz.

Çin resmî hanedan tarihlerinin önemli özelliklerinden biri, her bölümün sonuna tarihinin kendisine özgü yorumlarını yaptığı bir paragraf eklemesidir. Gerek *Han Şu*'nun Hunlar bölümünün gerekse *Hou Han Şu*'nun Güney Hunları bölümünün sonunda bu şekilde yorumlar bulunmaktadır. O devir tarihçilerinin bakışını anlatması açısından bu yorumlardan bazı parçalar bizim için önem arz etmektedir.

Han Şu tarihçisi, Huhanye'nin bağımlık bildirmesinden itibaren 60 küsur yıllık süre kuzey sınırlarının barış içinde olduğundan bahseder. Ona göre Wang Mang başa geçince Hun – Çin ilişkileri bozulmaya başlamış ve bir de Wang Mang, Hun Çanyü'sünün oğlunu öldürünce Hunlar saldırmıştı (Onat vd. 2004: 95).

Hou Han Şu'nun yazarının yorumları ise hem konumuz açısından hem de kullandığı deyimler açısından ilginç özellikler içermektedir. Bu sebeple ilgili kısmın metin tercümesini vermek yerinde olacaktır:

(60 küsur yıldan sonra) Wang Mang tahtı gaspederek yabancılara rahatsızlık verdi. Bundan sonra da Ging-şi karışıklığı meydana geldi. Ülkenin gücü yine bölündü¹². O zaman Hunlar emellerine ulaştı. Kurt ruhu yeniden canlandı. Fırsatı değerlendirerek saldırdılar ve sınırlara defalarca zarar verdiler (HHŞ: 2966).

Görüldüğü gibi her iki kaynaktaki yorum da Hunların bağımsızlığından Wang Mang'ı sorumlu tutmaktadır. İkinci kaynak ek olarak Wang Mang'dan sonra başa gelen Ging-şi'nin da Hunların saldırmasına yol açtığını yazmıştır. Burada Hunların güçlenmesi ifade edilirken kullanılan kurt ruhunun yeniden canlanması tabiri, bozkırdaki kurt kutsallığının M.S. 5. yüzyılda yazılmış bir Çin kaynağında yankısını bulduğunu bize göstermektedir. Bozkır halkları kendilerini kurta benzetirken demek ki komşuları olan Çin de onları kurta benzetiyor veya onların kendileri için yaptığı benzetmeyi kabul ediyordu.

¹² Buraya sonraki yüzyıllarda bir not düşülmüştür. Notta "Gingşi despottu. Ülke içinde karışıklık yarattı ve ülke bir kumaş gibi yırtıldı" denmektedir.

Sonuç

Motun'la birlikte dünya egemenliği iddiasıyla bozkırda büyük bir hâkimiyet kuran Hunlar, bu güçlü durumlarını bir asırdan fazla bir süre devam ettirmişlerdir. Ancak M.Ö. 1. yüzyılın ilk yarısında bir zayıflama başlamış ve M.Ö. 60 yılında meydana gelen bir hukuksuzlukla Hunlar bölünme sürecine girmiştir. Bu tarihte Hun hukukuna uymayan bir şekilde başa gelen Woyençüdi Çanyü, yönetimiyle Hun halkını bölmüş ve Hunlar karışıklığa düşmüştü. Bu karışıklık devresinde işler zaman zaman biraz durulur gibi görülse de cin şişeden çıkmıştır. Artık birçok hanedan üyesi, iktidar hırsıyla ortaya atılacak ve nihayet Hunlar iki kardeş arasında bölünecektir. Hun halkı savaşımlardan yorgun düşmüş olup, bu kardeşlerden Huhanye kendi beylerinin itirazına rağmen Çin yardımı almaya karar vermiştir.

Huhanye'nin M.Ö. 53 yılında güneye gelmesi ile Huhanye Hunları ve Çin arasındaki vassallık ilişkisi başlar. Bu ilişkinin temel özelliklerine bakıldığında bunlar Hun Çanyü'lerinin Çin sarayına kendi oğullarını rehin olarak göndermeleri ve yine Hun Çanyü'lerinin Çin sarayını ziyaret edip bağlılık bildirmeleridir. Buna karşılık Çin sarayı da Hun Çanyü'lerine bol bol hediye vermekte, bunun dışında özellikle ilişkinin ilk zamanlarında gıda ve asker yardımı yapmaktadır. Bu ilişkide aslında Hunlar, Doğu Türkistan hariç olmak üzere yine bozkıra hâkim kabul edilmektedir. Hunların kendi toprakları üzerindeki hâkimiyetinde Çin bir tasarrufta bulunamamaktadır. Nitekim Çin, Hunlardan toprak istediği zaman Hunlar bunu vermemiştir. Diğer yandan, Hunların bozkırdaki diğer boylardan vergi toplamaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Bu da onların bozkırın hâkimi olarak Çin tarafından da kabul edildiğini gösterir. Ancak tabii ki bu durum tam bağımsızlık değildir. Hunların kendi toprakları olması, başkalarından vergi toplamaları, ancak yine de Çin sarayına rehin yollayıp bağlılık ziyaretinde bulunmaları, bu ilişkiyi vassallık ilişkisi olarak tanımlamamız için yeterli sebeplerdir. Bilindiği gibi vassallık ilişkisinde topyekün bir bağlanma değil, sadece yönetici tabakanın daha üst bir otoriteyi tanınması, yani tam bağımsız olmaması durumu söz konusudur.

M.Ö. 43 yılında iki taraf arasında bir antlaşma yapılır. Antlaşmada kullanılan ifade, bize eşitler arası bir durumu göstermektedir. Ancak biraz evvel saydığımız rehin ve bağlılık ziyareti gibi vassallık unsurları aslında sürmektedir. Yani vassallık ilişkileri devam eder. M.S. 2 yılında Çin, Hunlara yeni bir antlaşma dayatmış ve bu antlaşmada artık Hunların Çin dışı topluluklarla ilişkisine müdahale etmiştir. Hunlar bunu da kabul etmiş, ancak artık yavaş yavaş sabırları taşmaya başlamıştır.

Nihayet M.S. 11 yılından itibaren Wuculiu Çanyü, Çin topraklarına akın düzenlemeye veya düzenletmeye başlamıştır. Biz bu tarihi artık tam bağımsızlığın gerçekleştiği tarih olarak kabul ediyoruz. Çünkü bundan sonra Hunlar, kendileri aleyhine eşitsiz bir ilişkiye girmemeye özen göstermişlerdir. Wuculiu Çanyü'nün M.S. 13'te ölmesiyle başa gelen Wuley Çanyü, Çin'le antlaşmak istemiştir, ancak Çin'le yapmak

istediği antlaşma bir vassallık antlaşması değil, eşitler arası bir antlaşmadır. Kaldı ki Hunların fiilî uygulamalarında da artık vassallığı gösterecek unsur pek kalmamıştır. Nihayet oğlunun öldürüldüğünü duyan Wuley Çanyü de barış politikasını terk etmiş ve Çin topraklarına akınlar düzenlemiştir. Onun ölümüyle M.S. 18'de başa gelen Hudurşu Daogao Çanyü zamanında artık Hunların tedricen üstün konuma geçmeye başladıkları söylenebilir. Nitekim M.S. 24 yılında Hudurşu Çanyü, Çin elçilerine artık Çin'in Hunlara saygı göstermesi gerektiğini söyleyerek ve bu sözlerinden ölene kadar geri adım atmayarak güçler dengesinin tersine döndüğünü net bir şekilde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Hunların ikinci hükümlük dönemi olarak adlandırılan dönemin M.S. 11 yılında başlatılması gerektiğini düşünüyorum.

KAYNAKÇA

- BAYKUZU, Tilla Deniz (2012), *Asya Hun İmparatorluğu*, Konya: Kömen Yayınları.
- GÖMEÇ, Saadettin (2012), *Türk-Hun Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- GUMİLYEV, L.N. (2002), *Hunlar*, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları.
- HHŞ: FAN YE, *Hou Han Şu (Sonraki Han Kitabı)*, Pekin: Zhonghua Shuju Baskısı.
- HŞ: BAN GU, *Han Şu (Han Kitabı)*, Pekin: Zhonghua Shuju Baskısı.
- KAFESOĞLU, İbrahim (2001), *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- MCGOVERN, William Montgomery (1939), *The Early Empires of Central Asia*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- ONAT, Ayşe (1972), *Güney Hunları*, A.Ü. D.T.C.F. Genel Türk Tarihi Kürsüsü Doktora Tezi.
- ONAT, Ayşe (1987), "Hunların Doğuda Siyasal Üstünlük Dönemi (M.S. 25-46)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 31/1-2, s. 383-395.
- ONAT, Ayşe (2012), *Çin Kaynaklarında Türkler: Han Hanedanı Tarihinde Batı Bölgeleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Onat vd.: ONAT, Ayşe, Sema ORSOY, Konuralp ERCİLASUN (2004), *Han Hanedanlığı Tarihi: Hsiung-nu (Hun) Monografisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin (1981), *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi II*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yü Ying-shih (1986), "Han Foreign Relations", *The Cambridge History of China I*, Ed. Denis Twitchett ve John K. Fairbank, Cambridge: Cambridge University Press, s. 377-462.
- Yü Ying-shih (1990), "The Hsiung-nu", *The Cambridge History of Early Inner Asia*, ed. Denis Sinor, Cambridge: Cambridge University Press, s. 118-149.
- Zıci Tongcien: SİMA GUANG, *Zıci Tongcien (Yönetime Yardım için Kapsamlı Çalışma)*, Pekin: Zhonghua Shuju Baskısı.